

RECENZE

M. A. Parňuk, J. Coufal a kol.: Dialektické protirečenie — jadro dialektiky. Pravda, Bratislava 1985. 312 stran.

Obsáhlou recenzi tohoto sborníku, který je plodem spolupráce katedry filozofie AV USSR a katedry marxisticko-leninské filozofie UK v Bratislavě, publikoval Ján Valentín ve *Filozofii* (1986/3, s. 381—384). Jeho recenze souhlasně interpretuje základní zaměření obsahu všech statí, a proto se její autor mohl obejít bez uvádění konkrétních jmen autorů. Valentínovu recenzi bych zde chtěl doplnit nejen zmínkami o pasážích, které se mi zdají být pozoruhodné, ale také glosami k tvrzením, která buď nejsou neproblematická, nebo si aspoň vynucují ten nebo onen doplněk, jakož i glosami k technickým chybám, jež by se rozhodně měly opravit, kdyby kniha měla vyjít v druhém vydání; to je současně hlavní důvod, proč ve svém komentáři nebudu moci být neadresný.

Zádnou takovou zmínku a glosu nemám k axiologické stati Š. Suchaně, ke stati o rozporu v Hegelově filozofii, kterou napsal M. Marcelli, ke studii o problému rozporu v buržoazních koncepcích dialektiky 20. století, jejímž autorem je J. N. Pričepij, a ke stati V. V. Kizimy o problému rozporu v přírodních vědách. Ze stejných důvodů nemusím komentovat úvahu o rozpornosti života v moderní biologii (autor I. V. Ogorodnik), stať o problematice rozporu z hlediska marxistické sociologie (napsal jí A. S. Kiril'uk) a kritiku revizionistických interpretací sociálních rozporů (z pera N. I. Mel'nikovové).

* * *

M. A. Parňuk a J. Coufal v „Úvodu“ mimo jiné konstatují, že v SSSR i u nás existují v podstatě dvě základní interpretace dialektického rozporu. „Jedna vychází ze stanoviska formální logiky, druhá ze stanoviska dialektické logiky.“ (8; pouhé číslo v závorce bude dále vždycky stránkovým údajem, odkazujícím na recenzovaný sborník). Nelze nic namítnout proti tomuto faktu jako takovému, ani proti tomu, že se odrazil v recenzované knize. Jak však srovnat skutečnost, že autoři končí příslušný odstavec zmínkou o tom, že rozvíjení a cílevědomé uplatňování dialektického rozporu je ideovým bojem, s objektivistickým charakterem citovaného konstatování? Nejsem asi sám, kdo považuje toto konstatování za nepostačující z hlediska dialektického materialismu, v němž se přece při řešení jakéhokoliv problému nemůže nevycházet také z hlediska dialektické logiky.

V Parňukově studii o jednotě a boji protikladů jako základním zákonu dialektiky je několik idejí, které jsou pozoruhodné, potřebovaly by však podrobnější zdůvodnění. Autor např. považuje pohyb za bezprostřední existenci rozporu (12) a charakteristiku všech prvků dialektiky jako realizaci zákona jednoty a boje protikladů za obohacení našeho pojetí dialektiky (14); mělo by se zevrubněji odpovědět na otázku, proč tomu tak je. I když na první pohled je námitka proti používání pojmu „párové kategorie“ plně oprávněná (ztrácí smysl, protože všechny kategorie DM jsou párové; 14), nelze považovat tvrzení, že „základ a existence“ jsou právě takovou dvojicí kategorií (24), za nesporné. Věta „V účinku příčina potvrzuje svoji

moc, absolutnost“ vyvolává otázky „Proč potvrzuje? Proč moc a absolutnost?“. Určitě podnětné jsou autorovy úvahy o dialektickém sepětí příčiny a účinku, nejsou však v dostatečné míře jasné významy všech slov, kterými autor toto sepětí charakterizuje.

K podstatě studie J. Coufala o koncepci dialektického rozporu v systému materialistické dialektiky nemám žádný komentář. K tomuto konstatování musím však připojit stručné upřesnění dvou dílčích otázek. Autor se na s. 35 zmiňuje o nedůslednosti Hegelovy dialektiky, a teprve na s. 43 tuto svou zmínku *verbis expressis* zdůvodňuje. Vidi ji v Hegelově absolutizaci pojmu, tedy v jeho idealismu. Jenže idealistický charakter idealistické dialektiky sám o sobě nemůže dost dobře být důvodem její nedůslednosti. Existují, myslím, ještě další důvody, třeba schematicnost v pojetí triády, nedomyšlenost úlohy rozporu v dialektice aj. Autorovy filozofické kontemplace ze s. 44 a stránek bezprostředně následujících jsou velmi přesvědčivé, mělo by se jen doplnit, že dialektické myšlení (rozuměj: myšlení materialistickodialektické) není z historického hlediska jenom negací předdialektického myšlení, ale také dialektickou negací jak Hegelova idealistického dialektického myšlení, tak veškerého nedialektického myšlení pozdějšího, včetně soudobého. To všechno autor jistě dobře ví, každému čtenáři však asi není jasné, proč se zde používá pojmu „předdialektické myšlení“ v jakémisi nadhistorickém smyslu.

S celým zamýšlením V. A. Ryzka nad rozvojem teorie jako způsobu řešení rozporů vědeckého poznání možno jenom souhlasit. Kdo by si však chtěl ověřit přesnost citátů, začínajícího v recenzované knize na s. 74 (dole) a končícího na s. 75 (nahore), toho by poznámka č. 15 odkazem na s. 7 jenom dezorientovala, protože v citované knize Matěmatičeskaja logika i jeho priměnenia (Mir, Moskva 1965) je možno obě věty z tohoto citátu najít až na s. 225.

Když už v názvu své stati „Spoločenská prax — základ formovania zákona materialistickej dialektiky o vzajomnom prenikaní protikladov“ M. A. Parňuk a A. S. Kiril'uk nazývají zákon jednoty a boje protikladů zákonem o vzájemném pronikání protikladů, není to ani nevýstřední, ani nezajímavé. Potřebovalo by to však speciální zdůvodnění, a to zvláště proto, že zmíněné pronikání koresponduje spíše jen s „jednotou“, a že se zdá, že nebere v dostatečné míře také v potaz „odlišování, svár až boj“, které do tohoto zákona rovněž zahrnujeme. Nelze pochybovat o tom, že potřebné sociálně praktické předpoklady k tomu, aby Herakleitos nejen formuloval, ale také stejně jako my pojímal zákon jednoty a boje protikladů, v antice opravdu chyběly (88). Nicméně nejen sociální boj v jeho obecnosti, ale přímo existenční zvraty v rodině basileů z Efesu (obsazení tohoto ionského města Peršany, očekávání, že — po vítězství Athénanů nad Peršany na začátku 5. století př. n. l. — bude opět osvobozeno, jakož i naděje na návrat představitele rodiny do úřadu basilea a jiné podobné skutečnosti z filozofova života) byly asi sociálně praktickou motivací Herakleitovy formulace zárodků zmíněného zákona. (Srovnej autorovo skriptum Pravda ve starověké a v marxistické filozofii, SPN, Praha 1969^{II}, s. 22—23.)

A. N. Loj, autor historickofilozofických a gnoseologických poznámek k problému rozporu, je si dobře vědom toho, že Hegel jako objektivní idealista v podstatě ztotožňuje vývoj reality s vývojem pojmu (126). Dříve však, než ocitoval známé Leninovy myšlenky z Filozofických sešitů jednak o vztazích mezi *pojmy, jež jsou podány jako odrazy objektivního světa*, že tedy dialektika věcí vytváří dialektiku idejí, a ne naopak, jednak o tom, že Hegel v dialektice pojmů geniálně vytušil dialektický vztah mezi věcmi, napsal: „Najdôležitejším prvkom Hegelovej koncepcie je, že dialektika pojmov odráža protirečnosť objektivného sveta.“ (125) Podle mého názoru je třeba číst výše zvyrazněná slova v tom smyslu, že u Hegela je dialektika pojmů podána tak, jako by si byl vědom, že jde o odrazy rozpornosti objektivního světa; vyjádřeno jinými slovy, jde tu už o Leninův výklad příčin dokonalosti Hegelovy kontemplace, nikoliv o Hegelovu koncepci jako takovou. Autorova citovaná myšlenka je, myslím, neslučitelná s idealistickým charakterem Hegelova filozofického systému.

Mám jednu glosu a dvě desiderata ke stati O. I. Kedrovského a V. F. Ševcova o vztahu matematického poznání k dialektickému rozporu; musím upozornit též na technický zmatek, který se v ní bohužel vyskytuje. Hned na začátku (175 a další s.) se autoři snaží velmi zajímavě charakterizovat dvojí přístup k dialektickému rozporu. (Pro jednoduchost a také proto, abych zachoval sled zvolený v „Úvodu“, uvádím, že první přístup volí I. S. Narskij, druhý E. V. Iljenkov.) Jako stoupenec druhého přístupu nemohu nevidět, že první přístup je jen momentem, jedním stadiem

řešení skutečného dialektického rozporu. (O tom podrobněji viz v autorově článku „K otázce vztahu mezi dialektickou rozporností myšlení a formálně logickým sporem“, SPFFBU, B 34, Brno 1987.) Kromě toho se mi zdá, že by úvahám autorů této stati prospělo, kdyby svůj výklad doplnili objasněním, jak oni pojmají „totožnost protikladů“, a kdyby upozornili, že v druhém přístupu se připouští, že někdy může být konjunkce $p \Delta \sim p$ pravdivá, kdežto podle stoupenců prvního přístupu k dialektickému rozporu je zásadně nesprávná a vždy nepravdivá. Je škoda, že došlo k technickému zmatku kožená citátu z N. N. Luzina. (Na s. 82 je na předposledním řádku textu jenom jeho začátek, přičemž poslední řádek tam vůbec nepatří, protože je zde omylem vytištěn poslední řádek textu z následující stránky; na s. 183 nahoře chybí konec citátu a začátek komentáře k němu.)

Obdobný zmatek je na s. 198 (naštěstí se v něm trpělivý čtenář může zorientovat, jelikož zde nic nechybí; byly tu pouze zpřeházeny řádky ve stati V. V. Kizimye o formování myšlenek rozporu ve fyzice, s níž jinak souhlasím. Na zmíněné stránce má být 6. řádek textu (zdola) 7. řádkem (zdola) a 7. řádek (zdola) má být 5. řádkem (zdola).

V zajímavé studii o dialektickém rozporu v umělecké reprodukci skutečnosti se autorka E. Farkašová dotkla také otázky překladu z jednoho jazyka do druhého. Příčinu chybného stanoviska, že existuje principiální nekomunikovatelnost mezi různými konkrétními jazykovými systémy, nevidí jen ve zveličování potíží s překladem obrazných spojení, ale také v názoru, že jazyk tvoří reálný základ, z něhož historicky vzniká myšlení. Zdůrazňuje, že takovým základem i jazyka, i myšlení je materiálně předmětná společenská činnost (267—268). Má ve všem pravdu, i ve svém nesouhlasu s názorem, vyjádřeným námi zvýrazněnými slovy. Ten se ve filozofii jazyka vyskytuje už od dob Humboldtových a jako hypotéza tzv. jazykové relativity se v ní „zabydlel“. Jako marxisté tuto hypotézu odmítáme, protože implikuje noetický relativismus, nesouhlasíme však ani s názorem, že jazyk nemá sekundární, v podstatě jen doplňkový vliv na myšlení, determinované praxí. [K tomu viz poznámky ze závěru recenze studie Julia M. Penn, *Linguistic Relativity versus Innate Ideas* (Mouton, The Hague — Paris 1972), SPFFBU, A-22/23, Brno. 1974/75, s. 269—270.] Autorka to všechno kožená ví, v každém případě jsem však považoval za nutné tento doplněk zde uvést, a to s ohledem na čtenáře recenzované knihy.

Bez jakýchkoliv výhrad souhlasím s podstatou teze, že jenom a teprve v marxistické filozofii se důsledně uplatňuje společenskopraktické hledisko. „Dovtedy sa protirečenie... analyzovalo predovšetkým z ontologickej, gnozeologickej, logickej stránky, t. j. bez prekročenia hranic teoretického vzťahu ku skutočnosti.“ (277), píše M. A. Parňuk a V. A. Zvigl'anič v poslednej stati, pojednávajíc o svetonázorové funkcii zákona jednoty a boje protikladů v poznání a v praxi. Je jasné, co chtějí autoři zdůraznit, a není možno s nimi nesouhlasit. Je jen otázka, zda by se pro pojmenování uvedené stránky neměly zvolit jiné výrazy, protože použité termíny v naší filozofii už v sobě zmíněné překročení hranic teoretického vztahu ke skutečnosti obsahují, toto překročení je již do nich zahrnuto. Nebylo by proto přesnější, kdyby autoři tuto stránku označili za „ontologickou, noetickou a formálně logickou“?

Uvedl jsem, že recenzi píše jen v podobě doplňků k Valentínově, už dříve publikované recenzi. Znamená to současně, že stejně jako on mám zato, že recenzovanou publikaci možno — přes všechny připomínky a doplňky — na našem knižním trhu přivítat, a to jako všestrannou analýzu dialektického rozporu. Kladně hodnotím navíc také to, že kniha podněcuje další filozofické úvahy o závažných otázkách naší filozofie, a nejen filozofie.

Ludvík Tošenovský

Jaroslav Světlý: Morálka a současnost. Horizont, Praha 1985. 116 stran.

V systému svetonázorového vzdělávání bylo u nás etické vzdělávání po dlouhou dobu opomíjeno (ostatně ani dnes není postačující) a lze říci, že několik generací má jen kusé, většinou neucelené vědomosti o morálce, neodpovídající potřebám